

Manuel Viusà, l'últim

Al menjador de casa, hi penjava una fotografia reverencial: en una de les primeres commemoracions de l'Onze de Setembre, s'hi intueix Guimerà, tot sol, davant l'escultura de Rafael de Casanova quan el monument estava emplaçat al Saló Sant Joan, al capdamunt del Parc de la Ciutadella. Aquella estampa presidia la vida quotidiana de Manuel Viusà, nascut el desembre de 1917 al carrer de Sant Miquel, 37, a la Barceloneta, en una d'aquelles cases cubiculars, contruïdes per evitar destorbs visuals als canons de la Ciutadella. El pare, l'Emili, era mamic. Estibador, en dirien avui. Descarregava sacs al port de sol a sol. I l'avi, en Vicenç, era vigilant. Al moll de la fusta.

Ara, 77 anys després, Viusà enfila el vol cap al seu passat. Una cursa biogràfica, entre la Barcelona dels estudiants lliures i el París dels refugiats-instal·lats, que aquest reconegut pintor reconstrueix per a EL TEMPS. Però aquesta és una memòria necessàriament escapçada. L'entrevista s'ha produït fora del territori de la Catalunya estricta, a Andorra, perquè Manuel Viusà no pot creuar la frontera que va abandonar el 1948. El detindrien. Citat en un sumari negre de la transició, l'escandolós cas Bultó, pesa damunt d'ell una ordre de crida i cerca que l'impedeix tornar a la seva ciutat com un ciutadà lliure. Tot i que l'estat francès consideri indubtable l'honorabilitat d'aquest antic membre de la resistència, i en denegué l'extradició el juliol de 1979, tot i el reconeixement públic de la Generalitat de Catalunya, que li va atorgar la seva més alta distinció, la Creu de Sant Jordi, tot i el suport declarat del catalanisme —document conjunt de sis parlamentaris, a l'Avui, l'abril de 1979, signat, entre d'altres, per Jordi Pujol i Heribert Barrera— res no ha canviat en aquests quinze anys. Viusà segueix establert a París i és, encara avui, l'últim republicà a l'exili.

Republicà i ciutadà d'una Barcelona recuperada en les paraules dels supervivents d'una societat civil que no semblava un sarcasme. Almenys a can Viusà on s'hi venerava la tríada gloriosa del teatre català: l'autor de *Terra baixa*, Santiago Rusiñol i Ignasi Iglésias, el pare era membre de l'Associació Obrera de Concerts de Pau Casals —“allà s'hi anava sempre endiumenjat”—, seguidor assidu de la banda municipal i soci número u de l'Orfeó Endavant de la Barceloneta, fundat pel mestre Font Bernat “insurrecte a Prats de Motlló i gran fundador d'orfeons”. Aquell treballador del port de Barcelona era, en paraules del seu fill,

**Pintor en actiu,
resident a París.
Refugiat polític,
tolerat a França.
Així es podria
definir Manuel
Viusà: un exiliat
que paga les
salvatjades
judicials de la
transició. Però és
força més. Aquest
creador d'ulls
riallers i memòria
nítida recrea, en
aquestes pàgines,
una aventura
vital sense bitllet
de tornada.**

tot un fenomen: “Sindicalment era de la CNT, on va arribar a ser el cap del sindicat dels mamicps de capçana, i políticament era d'Acció Catalana”.

—*I com s'acoblava tot això?*

—Sense problemes. En el món del teatre amateur, tots conviuen perquè el que importava era l'obra, la CNT era apolítica i tot el que tenia un to més intel·lectual passava per Acció Catalana. Al centre de la Barceloneta tenien una bona biblioteca, de tant en tant venia Lluís Nicolau d'Olwer a fer-hi una xerrada... així que tot es barrejava i tots érem una mica de tot.

Com a “obrer simple i pelat”, el pare de Manuel Viusà no deixava de ser una excepció en un partit de pixatinters i bibliotecàries. La família Viusà aprofitava el Casal d'AC per accedir de franc a la cultura: mentre els socis avorrits jugaven a cartes, les dues germanes cantaven a la coral i en Manuel es quedava als baixos, sota l'escala, llegint els grossos volums de la història dels mossos d'esquadra arreplegats a la biblioteca del local. En aquell barri de treballadors associats i associatius va créixer l'aprenent de pintor que ben aviat va abandonar l'escola republicana —“dels republicans radicals, els lerrouxistes”— per integrar-se a l'escola Baixeras, un col·legi de nova planta integrat en aquell Patronat Escolar de Barcelona que sota la direcció d'Artur Martorell s'havia convertit en l'avantguarda de la renovació pedagògica. Mestres “com a mínim liberals” en un ambient d'ordre creatiu que ha marcat tots els alumnes d'aquelles escoles municipals. Fins i tot a la fi de la dictadura primoriverista, “clàssicament espanyola, del militar borratxo i poca-solta que es fa el seu negociet”, els alumnes, d'acord amb els professors, van aconseguir la catalanització completa de l'ensenyament.

Aquella joventut lliure. Després, si el guió no hagués fallat, Viusà havia d'ingressar a l'Institut-Escola on es formaria l'elit —cultural, no pas econòmica— de la Catalunya republicana. Però la paralització del port, seqüela de la crisi del 29, havia deixat el seu pare a l'atur, i la seva madrastra, filla d'un gran actor del teatre català, Enric Giménez, el gran associat del Teatre Íntim d'Adrià Gual, era del tot teatrera, és a dir, refotudament pobra. En Manuel, per tant, s'hauria d'espavilar. El professor Soto, amic de joventut de Picasso, que havia ensenyat dibuix a l'Escola Baixeras, va donar-li el primer cop de mà: “Em va presen-

exiliat

tar a l'empresari Ricard Crespo, que era el dipositari de les obres de Gargallo, i que tenia la casa decorada pel Xavier Nogués. Crespo tenia una empresa de decoració de vidres; Espejos Murguía, Sociedad Anónima, fora de la muralla del Poble Espanyol. Aquest home havia muntat tots aquells vidres de l'Avinguda de la Llum junt amb en Buhigas, havia col·laborat amb en Gargallo i en Xavier Nogués... Era tot un món Can Crespo". Treballava de nit, perquè així ho havia pactat amb el propietari, dormia als matins, assistia a les classes de la Llotja, llegia... Can Crespo era, però, una indústria força peculiar: "treballàvem bàsicament per a cases de putes. Venia la *madame* amb mantellina, vestida de negre, i ens encarregava vidrieres amb moltes flors i molts motius orientals. També teníem de clients pistes de ball. El tàndem Crespo-Nogués treballava altres aspectes més artesanals; ells feien vidre buit, com copes i gerres, decorades amb esmalt al foc. Però la guerra es va endur aquest món. A en Nogués, li van convertir l'escola d'Olot en caserna i en Crespo va acabar a la presó denunciat per un ex-director de la fàbrica. Tota aquesta gent, que eren gent de cafè, de penya, de discussió contínua, de veure's cada dia, s'evapora. Tu no et pots imaginar com era la plaça de Catalunya el 1940 a les dotze del migdia: tota la circulació aturada, el tramviaire amb el braç enlaire, i els nois de la Falange que passen amb l'uniforme repartint castanyes a tothom que no aixeca el braç."

La revolta dels estudiants. Per als joves de dinou anys, la guerra no seria exactament una desfeta. Els estudiants de belles arts adherits a la FNEC, la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, la principal organització universitària de l'època, en Manuel entre ells, van decidir fer la seva pròpia insurrecció. Cansats d'habitar les golfes de la Llotja —l'actual edifici de la Borsa de Barcelona al Passeig Nacional— van decidir-se per la moda més fulgurant del 36: ocupar un convent. Al carrer de Casp, xamfrà Girona. I en aquesta revolució general, els de belles arts van passar la seva peculiar factura al vell règim: la tritució de les escultures de guix o el símbol més odiat de l'art *demodé*. A Llotja, no es dibuixava al natural fins després de cinc extenuants cursos de copiar escultures de guix copiades dels models greco-llatins. "Tot el que dibuixàvem era guix, ennegrit pel pas dels anys, i aquesta tortura l'augmentaven uns professors

La guerra va agafar molt jove Manuel Vlusà. Tanmateix, malgrat el seu allistament en l'exèrcit empublicà, no va disparar ni un sol tret durant el conflicte, segons que diu ell mateix, "perquè era català".

de Màlaga o Sevilla amb un menyspreu total pel país i la llengua, una incultura ferotge i una mentalitat d'escalafó, que feien el mínim indispensable esperant el dia de retirar-se a Madrid."

L'art viu venia sobre l'art acadèmic i el comitè va anar a buscar Àngel Ferran, un professor d'idees noves, perquè elaborés un nou projecte d'escola. El van presentar a Carles Pi-Sunyer, el conseller d'Ensenyament i Cultura, "l'home-prototipus d'Acció Catalana, corbata de llacet i aire distant", que va escoltar les demandes d'aquell col·lectiu d'estudiants als quals finalment va atorgar una subvenció que, meravelles de l'administració en un país capgirat, no van rebre mai perquè no van poder demostrar que eren llogaters del convent. Tal com els va replicar Pi-Sunyer: "La llei és la llei". Excepte per a Met Miravittles, l'emprenedor comissari de propaganda de la Genera-

litat, que va treure duros de totes les butxaques per finançar l'activitat més celebrada d'aquell convent: *Inquietud*, una revista d'art que serà la primera a denunciar, en un valent article de l'editor Janés, l'esberlament de les escultures dels reis catalans al Saló Sant Joan per part d'uns incontrolats que, tanmateix, no van trencar mai la pau d'aquell miratge lúdic del carrer de Casp.

Aquells estudiants desbocats tenien per al gaudi col·lectiu església, claustre, cel·les, pati interior i una quinzena d'harmòniums manlle-

vats pels alumnes de l'Escola Municipal de Música, també de la FNEC, amb els quals s'organitzen concerts de música de cambra, obres de teatre, recitals poètics i saraus diversos. Com aquell llibre de dibuixos d'Apel·les Mestre, un homenatge pòstum al mestre mort en soledat el 19 de juliol de 1936. Quatre dies "feliços i intensos" de 1936, esllanguits a mesura que els joves s'incorporaven al front. Fins que en aquell convent alliberat, ja només hi quedaven noies. Aquelles noies-companyes del comitè, amigues pures gairebé, de les quals molts s'enamoraven d'una manera perdudament literària. Entre aquelles noies mítiques, Viusà trobaria una dona per tota la vida: Gertrudis Galí. Però abans de pensar en casoris –ja ho farien el 1939– calia anar a la guerra.

La guerra més absurda. Una guerra que, en el cas de Viusà, bascula entre l'humor de Manuel Gila i el *nosense* calderià. Alumne, per una setmana, de l'Escola de Transmissions de Premià de Mar –"ens vam dedicar a córrer pel jardí i a buscar pasta de dents, res de transmissions ni exèrcits"– és embarcat, sense preguntes, en un canió amb destinació a Saragossa. Apareguts entre un brigada d'anar-

quistes andalusos, Viusà descobreix una guerra ben estranya: "Els eren els *matxos* carregats d'armes i la primera decisió és que nosaltres, '*los catalanes*', no en tinguéssim cap. Jo no vaig tenir mai una arma a la guerra."

—...?

—Perquè era català. I després perquè vaig anar a petar als comunistes, que tenien la mateixa prevenció. Com a màxim a les guàrdies, teníem un fusell sense munició.

No tot foren contratemps; la vida en aquell vedat de caça, prop de Saragossa, va restablir la salut de Viusà que des de llavors ja no perdria la gana. A manca d'aigua, la bota comunal de conyac confiscat era l'única beguda possible i "glop a glop vam descobrir que aquells *bravos muchachos* no havien parat de córrer quan l'última ofensiva dels nacionals". Així que, de nit, als catalans els tocava recuperar el material perdut en la terra de ningú. Primera i única lliçó que Viusà recorda: "Quan sentis *xxx!*, tira't a terra. I això què vol dir?, preguntaves. Que ve una bomba! I en un erinot com aquell, busca un arbre on amagarte." Lligats al fil d'Ariadna –un cable per no perdre contacte– arrossegaven en una xarxa totes les armes que trobaven. Al cap de poc temps, una nova ofensiva els va obligar a retirar-se Cinca ençà. I ja no van parar fins a Lleida, on, paradoxa sublim, l'empresonen a la Seu Vella sospitós d'anarquisme. El PSUC purgava el front en venjança pels fets de maig i El Campesino, general comunista d'un roig més aviat sanguinolent, va donar-li el tracte habitual: "ens van treure de la cel·la i ens van dir que anéssim a prendre una posició, amb un sac de bombes a les mans. Cap a quina direcció? Cap allà! Va arribar un moment que els bons amics que ens escoltaven per les vores es van anar quedant enrere i ens apuntaven perquè no donéssim mitja volta. Era evident que ens estaven llançant contra una posició enemiga amb uns quants quilos de bombes. Un cop se't fa clara aquesta idea tan bonica, et tires timba avall i mans al cap".

Deturat per un talús, Viusà passaria la nit al ras fins que al matí un comboi de camions el duria a Balaguer. Minuts abans d'arribar-hi, un avió escombrava aquells tres camions i provocava la primera gran mortaldat que Viusà conserva a la retina. El seu costum de dur només una màrfega –cap més equipatge i de posar-se al darrere, "per dibuixar paisatges o postes de sol", va permetre-li saltar del camió en marxa mentre veia com aquell pilot baixava en picat. La nova destinació com a soldat desencaixat seria a les ordres d'un brigadista cubà, mestís i llumeneres, que en descobrir les seves habilitats de dibuixant va nomenar-lo topògraf. Havia de situar en un plànol les línies enemigues. I ho va intentar: "Però ell volia un paisatge on es veïés l'ame-

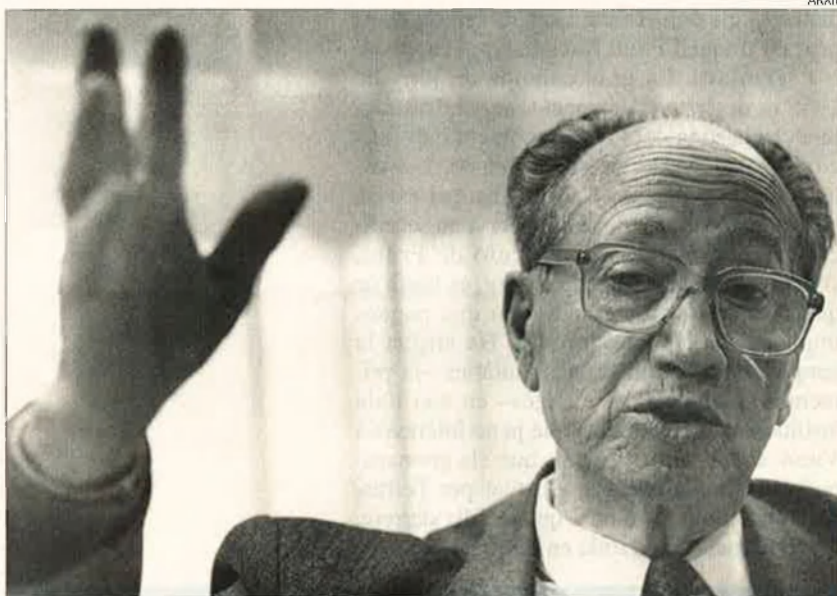
Manifestació de la CNT a Barcelona durant la guerra, l'any 1937. Tot i que el pare de Manuel Viusà estava afiliat al sindicat anarquista, políticament era d'Acció Catalana, la qual cosa va permetre a tota la família de culturitzar-se de franc gràcies a la coral i la biblioteca del partit.

tralladora i els enemics. I vaig dibuixar-li el que em demanava”.

En aquella guerra al·lucinant, les coses anaven així. El 1938 era destinat a Bell-lloc d'Urgell. Entre els oficials planxats i clenxinats del PSUC, Viusà es va buscar una feina on pogués estalviar-se de saludar. Per pura intuïció, Viusà va organitzar un curset de telefonia mòbil amb aquells trastos americans de fusta envernissada i encara va reorganitzar una central telefònica de cent línies que permetia als inquietos soldats representar *El burgès gentilhome* entre connexió i connexió. A les acaballes de la guerra, l'iconoclasta Viusà destacaria com a comissari de propaganda: un diari mural en català on escriuria un article anarquitant titulat *Elogi del desordre* només per enfotre's del Partit. S'acostava el desordre final i arribava el nou ordre del Movimiento, però això sí, Manuel Viusà no hauria disparat cap tret. Presoner dels italians, que li robaren el cinyell *di ricordo*, tornava a Barcelona com un més dels perdedors anònims. En pocs mesos, Manuel Viusà ja era un més dels resistents anònims i començava, per tant, una doble vida: guanyar-se les garrofes i organitzar-se en clandestinitat.

Resistència pictòrica. Viusà, que no s'havia afiliat a cap partit, va recuperar el contacte amb els amics de belles arts, tots ells vinculats a la FNEC. D'aquesta manera van poder informar-se de la constitució, a París, el 1940, del Front Nacional de Catalunya, una organització de nova planta que pretenia unificar totes les tendències independentistes sota un programa de mínims: Nosaltres Sols, Estat Català i els romanents de l'antiga FNEC en serien el nucli impulsor, però l'extraordinària vitalitat de Front en la dècada dels quaranta fou deguda al fet que era l'única organització nacionalista realment activa i cobria, per tant, tota la xarxa operativa del catalanisme: des dels nuclis d'exiliats, sobretot a França, fins al cor de Barcelona. El Front era l'única organització que, al marge dels anarquistes, havia estructurat tota una xarxa clandestina: enllaços, passos de frontera, equips d'assalariats, refugis, radiofonia, dipòsits d'armes... una eficaç cobertura tant per a la resistència francesa –i esporàdiques col·laboracions amb els serveis britànics– com per a l'activitat propagandística del FNC, especialistes a col·locar banderes catalanes als llocs més inversemblants i perillosos.

La història d'aquest precoç antifranquisme es pot resseguir en un llibre excepcional de Jaume Martínez i Vendrell, el cap de l'organització militar del FNC. Es titula *Una vida per Catalunya* (Editorial Pòrtic, 1991), i és la primera narració exhaustiva de l'entramat nacionalista que va plantar cara al règim durant

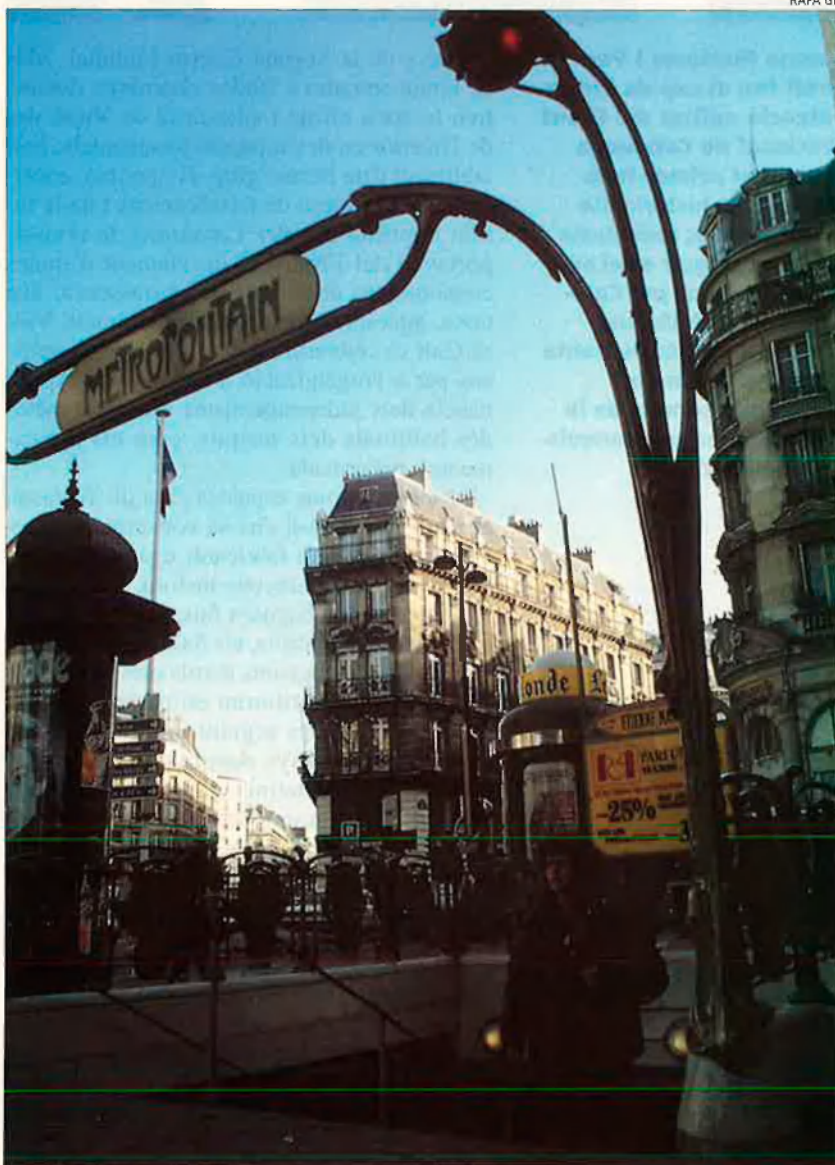

Jaume Martínez i Vendrell fou el cap de l'organització militar del Front Nacional de Catalunya durant el primer franquisme. La història d'aquesta precoç resistència es pot resseguir en el seu llibre *Una vida per Catalunya*, en què Manuel Viusà ocupa més de trenta entrades de l'índex onomàstic, compte de la intensa feina antifranquista del pintor.

els anys de la Segona Guerra Mundial. Més de trenta entrades a l'índex onomàstic demostren la tasca eficaç i silenciosa de Viusà des de l'interior en dos aspectes fonamentals: l'establiment d'un primer grup d'impresma, encarregat de tota mena de falsificacions i de la futura impresió del *Per Catalunya*, la revista portaveu del FNC, i el desviament d'ajudes econòmiques de la burgesia terrassenca; una tasca, aquesta darrera, que el matrimoni Viusà-Galí va convertir en la millor font d'ingressos per a l'organització a causa de la repugnància dels independentistes a emprar mètodes habituals dels maquis, com els atracaments a mà armada.

Establerts en una espaiosa casa de Terrassa, el matrimoni Viusà s'havia convertit en el retratista oficial dels fabricants egarencs i practicava una vida, minyona inflada, fora de tota sospita i sota un cognom fals: senyor i senyora Camps. Els Badrina, els Sala, els Fontanals, els Farnés, els cognoms tèxtils més arrelats de Terrassa, es constituïran en protectors dels presumptes Camps seguint una fórmula que Viusà repetirà anys després: el pagament mensual d'una determinada quantitat a canvi de la qual podien triar una obra que representava el valor del que havien avançat. Una relació directa artista-comprador, induïda pel llibreter i futur marxant Josep Camós, que permetia a Viusà intimar amb una burgesia poruga i recelosa, apartada del catalanisme però disposada a fer mèrits per si de cas la guerra europea comportava la fi del franquisme. En aquesta confabulació d'interessos, la casa dels Viusà era un perfecte balneari per a fugitius de pas i l'afable pintor Camps es permetia portar oradors del FNC com Joan Cornudella a dinars de confraternització perquè arenguessin aquells burgesos sobre la necessitat de contribuir a la causa. Després, passaven el

plateret i els cofois fabricants rebien un comprovant d'aquell Front Nacional que tan poderós semblava. La gran caiguda de juny de 1946 va desfer pràcticament tota la infraestructura clandestina del FNC al moment més difícil: Els aliats no farien caure Franco. Les patums del catalanisme –Carles Riba, per exemple– preparaven els deixebles per a un sacrificat catacumbisme i la direcció de Front, creient que la cosa anava per llarg, es desfà de qualsevol estructura clandestina que pogués implicar una activitat armada. Ha arribat la temporada de les instàncies unitàries –la primera, el Comitè Pous i Pagès– en una línia institucional i culturalista que ja no interessa a Viusà, aquell senyor Camps que els germans-policies Creix comencen a cercar per Terrassa. Trenta anys damunt i quatre fills darrere. La resistència convertida en un joc de saló. Si

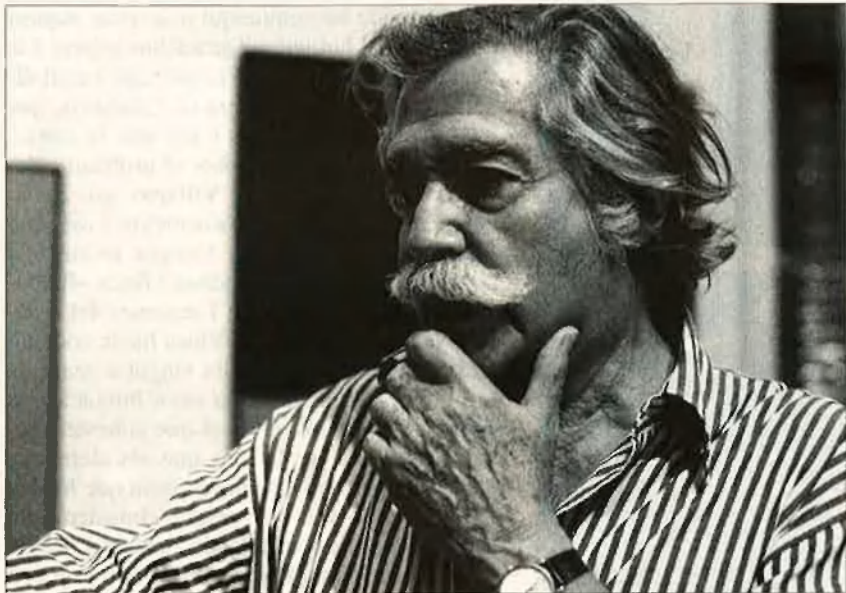
RAFA GIL

Viusà resideix a París des de fa quasi quaranta anys. La capital francesa ha estat, i continua essent, la seva ciutat.

a fi de comptes ell era pintor, on millor que a França? Som al 1948. Temps de marxar.

Vida de pintor. “A París hi havia un gran burgès americà d'origen polonès que el nostre *réseau* –o xarxa d'evasió de la resistència– havia conduït a Barcelona durant la guerra, me n'assebento, li escric una lletra i pujo a veure'l”. Per Manuel Viusà ha arribat l'hora de jugar-se-la a la capital del món. Vuit anys a Canet, la platja de Perpinyà, treballant per a un taller de ceràmica, són a punt d'acabar-se. El circuit internacional de l'art comença a recuperar l'embranchada de pre-guerra i els *pagans* s'estan a París. Max Wasover, el nou mecenes de Viusà, representa en extrem el prototipus de burgès a la ciutat de les llums. Resideix a l'Avinguda Foch, en un hotel particular de tres plantes, té dos servents russos –lògica excèntrica d'un polonès amb memòria històrica– i disposa d'una col·lecció d'art modern que arrenca amb Renoir i els impressionistes. Viusà li proposa una *esponsorització* individual: la totalitat de la seva obra a canvi d'un sou mensual. L'expressionisme mediterraneïtzat del pintor convenç Wasover. París ja és possible. L'observador Viusà, fascinat pels caràcters excepcionals, aprendrà de Wasover les intimitats del gran capital amb les obres d'art: “Era un gran maniàtic. Els dissabtes la dona se n'anava, despatxava el servei i es quedava tancat a casa. No es rentava ni s'afaitava i el diumenge treia quadres d'una gran reserva que tenia al soterrani i en cobria tot el terra del saló. Feia com una mena de laberints i circulava per aquells camins que feien les pintures. Es passava així el diumenge: pensant, bevent conyac i passejant entre quadres. Al vespre ho arplegava tot i tornava a començar la setmana”.

Som a finals dels cinquanta. Els americans tornen a França. El 1959, Gertrudis Galí, que fa escultures, i el 1960, el mateix Viusà inicien la ruta de les exposicions d'acord amb Wasover, propietari de la seva obra. Aplicant la màxima de Picasso –“la galeria important és aquella on jo exposo”–, Viusà exposa, per primer cop, en una galeria secundària al carrer del Sena just a la riba oposada del Faubourg St-Honoré, l'artèria *par excellence* de les grans galeries. Lúnia Kokochka, la propietària, també polonesa, d'aquell saló, era una senyora –Viusà l'etiqueta d'“estrambòtica”– que basava tot el seu *charme* en el fet d'haver estat profusament retratada per Modigliani durant els anys que foren amants malgrat que ella no deixés d'odiar-lo per les males estones que li havia fet passar en els seus excessos alcohòlics. D'aquella primera aproximació al mercat, Viusà en caçarà una clientela fixa d'americans: Schneider, un productor de films de titelles a Txèquia o un grup

ARXIU

d'amics de Filadèlfia que "compraven a l'engròs". Finalment passen a la riba dreta, a Faubourg-St Honoré: "tripliquem preus i vendes, i així durant vuit anys, fins que trenquem la relació amb Wasover". L'especial garreperia del mecenes i la política antiamericana de De Gaulle, que estroncava el flux de compradors ianquis, plantegen als Viusà un nou dilema: anar a buscar els clients a casa. Serà una travessia iniciàtica que els convertirà en hostes habituals del Chelsea Hotel de Nova York i en viatjants insadollables d'una Amèrica fascinada pels artistes europeus. Les arrels, però, seguien establertes a París. Una capital que ha estat, i continua essent, la seva ciutat.

Antoni Clavé, un altre dels noms de l'exili a París. Clavé i Viusà visqueren junts els inicis de la seva producció artística a França.

Retrat de grup a París. Els anys de consolidació havien permès a Viusà de relacionar-se amb la colònia catalana a París. Noms destacables com Emili Grau-Sala, "que té un començament de gran èxit però una mica es tira pedres a la teulada: fa sèries, treballa per a cinc o sis marxants alhora... Guanya diners però no s'estabilitza". També Antoni Clavé, "ja llavors més cotitzat que Grau-Sala", que, com el mateix Viusà, s'havia dedicat en la Barcelona de postguerra al cartellisme cinematogràfic. I no tan sols pintors: el periodista Just Cabot i la seva dona, la Castelucho, "una senyora de molts calers que li havia posat una gran llibreria a Montmartre encara que Just Cabot s'estimava tant els llibres que no en volia vendre ni un. Sort que pel seu cantó la Castelucho regentava una botiga d'articles d'artista on hi anàvem a comprar tots els pintors exiliats". Entre l'enyorat director d'aquell Mirador "estil Cabot", el crític Ramon Xuriguera i Albert Junyent, professor universitari i pintor, constituïen una tertúlia única que amb el suport maternal de la Castelucho, rica i en-

tesa en art, seria força útil als aprenents de Miró: Clavé i Grau-Sala van trobar-hi l'acollida que necessitaven per afrontar aquell París costerut. Però aquelles tertúlies eren cosa d'homes i Viusà, acostumat a anar arreu amb la seva muller, no s'hi feia gaire.

Malgrat tot, es veia regularment amb Ramon Xuriguera, que, com a destacat organitzador de la resistència a Perpinyà, "tenia el doble vessant d'intel·lectual i home d'acció". Xuriguera havia estat secretari de Joan Casanovas, líder sempre futurible d'ERC i president del Parlament de Catalunya, exiliat el novembre de 1937 per les amenaces dels anarquistes: "un home massa absorbit pels afers de dones, tant, que va morir -1942- a casa de l'amant i la feina va ser portar el cadàver a casa de la seva dona, que prou empenyada estava". I és que Viusà va seguir de ben a prop la política catalana de l'exili. Es mou pel Casal Català, "ara convertit en una patètica casa regional", i manté certa vinculació amb el FNC que, sota la direcció d'un Cornudella revestit de marxista, estableix una ambiciosa política de contactes que Viusà trasllada a París: D'aquesta manera, coneix Serra i Moret i Josep Pallach, el vell i el nou líder del Moviment Socialista de Catalunya, i es fa amb una personalitat singular del catalanisme, Josep Tarradellas i Joan, investit president de la Generalitat l'agost de 1954.

Entre penjaments i penediments d'un Tarradellas "que exigia dels seus amics una fidelitat absoluta", s'establirà un lligam que durarà fins al peu d'aquell avió que el 26 de juny de 1977 porta Tarradellas cap a Madrid. Al seu voltant el pintor viurà grans jugades d'estratègia -la *liason* Vicens Vives-Tarradellas- i una

ARXIU

Josep Tarradellas. L'ex-president de la Generalitat de Catalunya va mantenir una relació estreta amb Manuel Viusà fins al seu retorn a Barcelona.

història incunable: l'afer de la viuda Companys.

Tragèdia íntima d'un exili en solitud.

Viusà escriu, amb motiu dels vint-i-cinc anys de l'afusellament, un assaig de biografia del president màrtir, prologat per Joan Triadú, i visita la viuda de Companys, que vivia completament aïllada del petit món de l'exili. "Ens vam avindre molt i l'anàvem a veure sovint amb la família. Era ella qui parlava i desembolicava els seus records. Quan tornava de vacances solia portar-nos algun gerret de Bretanya, era una relació d'amistat, de tendresa gairebé. Però un bon dia ens assabentem que la Carme és a l'hospital, hi anem i el metge, que es pensa que som familiars seus, ens diu que no podrà treballar més.

—*Treballava la viuda de Companys?*

—Feia de mosso a una casa de modes. Obria i tancava la porta. Sempre molt discreta, no demanava res a ningú. Era una senyora d'una gran dignitat, deia que la viuda del president podia morir en un racó si els catalans no l'ajudaven però mai en cap cas no havia de demanar caritat. Ens assebetem d'això, ens plantejem què podem fer i amb uns amics de París, en Grau-Sala, en Salmell, que era modista, i altres, constituïm una llista per fer aportacions econòmiques a la viuda. Després de molt discutir amb ella, ens posem d'acord sobre quin mínim podria acceptar, i em penso que ho establím en 70.000 francs de l'època. Organitzem aquesta subscripció entre els casals catalans i els demanen que ho donin directament a ella i la meua filla s'encarrega de portar la comptabilitat. Rebem respostes diverses, de positives i de negatives, però ja fèiem. Ara, ens posem en contacte amb el casal de Tolosa i demano a un amic de la junta directiva, en

L'últim episodi dels problemes de Viusà amb la Justícia espanyola es va produir al 1979. Aquell any, l'exiliat va ser detingut a França per fer front a una demanda d'extradició formulada per les autoritats espanyoles. No obstant, la Justícia francesa li va demanar excuses per l'afer i va denegar la petició espanyola.

Villaron, que ho comunicui a la resta. Aquest ho publica al butlletí, i Tarradellas respon a la mateixa revista dient que la gent que recull diners treballa contra la causa de Catalunya, que la viuda no necessita res i així tota la carta... Llavors, la junta debat sobre el problema, decideix expulsar el pobre Villaron, que no hi entén res, la viuda se n'assabenta i diu que fem com si no passés res. Tampoc no ens feia falta. "En Josep Maria Batista i Roca —fundador dels minyons escolta i secretari del Consell Nacional Català que Viusà havia conegut en la resistència— ens havia vingut a veure de Londres i havia fet de la seva butxaca una aportació que doblava tot el que ja havíem recollit. Seva va ser la idea que els alemanys paguessin pel que havien fet, cosa que la viuda tampoc no veu clar perquè considera que no es pot fer responsable els alemanys del règim hitlerià. Hem d'insistir-hi de nou i un cop ho aconseguim, Batista resol el tema de manera que la viuda passa a rebre una pensió del Govern alemany i es reconeix el que jo havia defensat en la meua biografia, que els francesos eren responsables de col·laboració però van ser els alemanys qui van capturar Companys per encàrrec dels espanyols.

—*Imagino que Tarradellas devia estar ben amargat.*

—Ella paga els deutes que tenia, s'instal·la en un pis, compleix la gran il·lusió de la seva vida, que és tenir un wàter particular, dona una quantitat al seu nebot i la resta ho disposa en un testament que no apareixerà mai. De cop, rep una munió de cartes demanant diners per a tota mena de projectes, ella renuncia a les ajudes i ens anem veient. Una mica abans de morir, ella m'assabenta que Tarradellas ha

Lluís Companys. Gràcies a un assaig de biografia del president màrtir, Viusà va fer amistat amb la viuda de Companys.

vingut a sol·licitar-li calers. T'imagines quina humiliació representa per a ell? Primer la viu-da li diu que no, estava ferida, i a l'últim li fa un préstec sota signatura: no te'ls dono, només te'ls deixo. I ell no els torna mai. Ella tampoc no li'ls demana. Un dia em crida, sentint-se ja molt malament, i em diu que ja s'ha pagat l'enterrament, que ha fet un text amb les esqueles, que deixa els diners al seu nebot i que tot això està consignat al testament, que estarà en aquest secreter, i m'ho assenyala. Em confia el seu petit tresor de records per destinar-lo a una possible fundació Companys quan sigui possible... Un dia ens convida per fer un àpat de comiat i al cap de poc temps, agonitza a l'hospital. Per mi, en Tarradellas era el president de Catalunya, m'és igual com fos o deixés de ser, l'aviso i ell es presenta a l'hospital, no gosa entrar a la cambra, m'aixeco, m'abraça, se'm mig desmaia i comença a plorar. Li explico que el desenllaç és inevitable i així que reprèn l'ús de la paraula s'exclama: Com ens hem de veure, Viusà! A la nit mateix, es presenta el nebot, que jo no havia vist mai, ens diu que ell no voldria pas ocupar-se d'una cosa així, que els enterraments l'afecten molt, però no em diu que ha anat al pis, que ha esbotzat el secreter i que s'ha endut el testament. Se'l guarda, no en diu res, ho nega sempre i llavors es troba que, havent fet desaparèixer el testament, que el feia hereu universal, tots els altres nebots que viuen a Barcelona tenen dret al repartiment de l'herència.

—*I no va poder demostrar-ho?*

—Segurament l'havia destruït. La seva pressa a arrabassar-ho tot el va perdre. Era tan pusil·lànim que es queda com a penyora el paper del deute d'en Tarradellas i just després de l'enterrament ens encarrega, a mi i a en Casanelles, de gestionar el retorn de la quantitat. Nosaltres li recordem que no hi tenim res a veure, però ell es guarda el paper. I aquesta història no s'acaba fins que en Tarradellas, un cop reestablert la Generalitat, abona aquella quantitat al nebot. Realment una història ben trista.

Després del retorn de Tarradellas, Viusà té en projecte el seu propi retorn però no s'apressa: "Tot són cops de colze i jo no tenia cap interès a figurar. Si hagués obtingut un passaport espanyol, no m'hauria instal·lat a Catalunya perquè la petita carrera la tenia organitzada a París però tenia ganes de tornar a veure el meu país". Semblava possible. El president de la Generalitat assisteix, l'abril de 1979, a una exposició de Gertrudis Galí a la sala Rovira i li testimonia la seva amistat. Pocs dies després, el malson. Es tramet per via diplomàtica una demanda d'extradició. Simultàniament, un funcionari de la brigada político-social contacta amb els companys francesos del Servei de Repressió del Banditatge "i els explica que sóc un individu extremadament pe-

rillós, que vaig sempre armat i que sóc el terror del Pirineu per la meva facilitat a desaparar". S'estableix, doncs, un dispositiu antiterrorista per a les grans ocasions: agents de paisà se li tiren al damunt mentre passeja pel carrer, li regiren tot el cos i el fan entrar en un cotxe camuflat. És una gran peça. S'entén que el cap dels serveis antiterroristes rebí el convidat d'honor. "Es passa tota l'estona mirant-me de lluny, mentrestant els policies em fan l'escorcoll i em treuen la roba, llavors el *chef* en persona ordena que parin. Es posa darrere

ARXIU

De resultes del cas Bultó, sobre Manuel Viusà pesa encara una ordre de crida i cerca que l'impedeix de tornar a la seva ciutat natal: Barcelona. De res no han servit la Creu de Sant Jordi concedida per la Generalitat ni la sentència del Tribunal d'Estrasburg que va condemnar l'Estat espanyol per les irregularitats en la celebració del judici.

meu per mirar que no portés res a l'anus, faig la volta... i tenia els ulls tancats. Després acaba els tràmits i llavors em diu, però molt ràpid: perdoneu". L'astorament de la gendarmaria no té límits. Quan ingressa a presó i demana de telefonar a la prefectura de Perpinyà, comandada per un antic resistent amic de Viusà, els guàrdies perden el nord. Tot són excuses: "Som uns professionals".

Set setmanes a la Santé conclouen en un judici absolutori. L'advocat i el fiscal hi coincideixen: no tan sols es denega l'extradició sinó que es critica una argumentació de només tres línies certament majúscules —tràfic d'armes, participació en banda armada i complicitat en assassinat— que contenia, com a prova fonamental, un exemplar del codi penal, sense traduir, que la fiscalia consideraria una rifada. Les conseqüències per a Manuel Viusà serien, malgrat tot, evidents: l'amenaça directa de la ultradreta, reactivada amb el Batallón Vasco-Espanol, faria aconsellable un llarg sojorn a Veneçuela. França l'acollirà de nou com a apàtrida i Espanya el mantindrà en la seva llista dels prófugs. Fins avui mateix. Manuel Viusà ho ha deixat dit: no tornarà mai amb el cap sota l'ala. Els vells resistents tenen la pell colrada.

Oriol Malló